

MOLIYAVIY NAZORATNI TASHKIL ETISHNING DOLZARB MASALALARI

Ermatov Muhammadamin Akmaljon o'g'li
Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada moliyaviy nazoratning asosiy jihatlari va tamoyillarini ilmiy chizmalar va tahlillar bilan ochib berishga harakat qilingan. Hozirgi kunda moliyaviy nazoratning asosiy maqsadi tekshirilayotgan obektda mavjud bo'lgan haqiqiy holatni obektiv o'rganish va boshqaruv qarorlarini qabul qilish va ijro etishga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash yoki oldini olishdan iborat.*

Kalit so'zlar: *moliya, nazorat obektlari, budget, tamoyillar, mahalliy idoralar, iqtisod, hisob palatasi.*

Moliyaviy nazoratning yuzaga kelishi va rivojlanishi davlat moliyaviy tizimining tashkil etilishi va rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Moliyaviy nazoratni tashkil etish bu moliyaviy resurslarni boshqarishning majburiy elementi hisoblanib, bunday boshqaruv jamiyat oldidagi javobgarlikni aks ettiradi.

Nazorat bu oxirgi maqsad hisoblanmaydi, nazorat bu boshqarish tizimining ajralmas qismi bo'lib, mamlakat iqtisodiyoti va moliya tizimining samarali amal qilishining zaruriy shartidir. Moliyaviy nazorat jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini boshqarish ustidan davlat nazoratining tarkibiy elementi bo'lib hisoblanadi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash va tarkiblashtirish sharoitida mamlakat iqtisodiyoti va moliya tizimining samarali amal qilishining zaruriy sharti bo'lib moliyaviy nazorat xizmat qiladi. Moliyaviy nazorat ijtimoiy va xususiy takror ishlab chiqarish jarayonini [uzluksiz rivojlanishi](#), ilmiy-texnik taraqqiyotni tezlashuvi, iqtisodiyotning barcha sohalarida sifat ko'rsatkichlarini yaxshilashni ta'minlashga yo'naltirilgandir.

Moliyaviy nazoratning asosiy maqsadi tekshirilayotgan obyektida mavjud bo'lgan haqiqiy holatni obektiv o'rganish [va boshqaruv](#) qarorlarini qabul qilish va ijro etishga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash yoki oldini olishdan iborat. Moliyaviy nazorat jamiyat iqtisodiyotidagi iqtisodiy samaradorlikni rag'batlantirish, moddiy, mehnat va moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, noishlab chiqarish xarajatlarini imkoniyat darajasida iqtisod qilinishi bilan dolzarb ahamiyatga ega.

Moliyaviy nazorat mazmunan ikki katta guruhga bo'lib o'rganiladi:

- birinchisi davlat moliyaviy nazorati organlari bo'lib unga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti [huzuridagi Hisob palatasi](#), Moliya vazirligi tarkibidagi Nazorat – taftish bosh boshqarmasi, Soliq qo'mitasi, Davlat Bojxona qo'mitasi va boshqalar kiradi;

- ikkinchi guruh nodavlat moliyaviy nazorat tashkilotlari bo'lib, bular xilma-xil mulk shaklida bo'lgan audit muassasalari hisoblanadi.

Moliyaviy nazoratni o'rganish jarayonida mana shu ikki nazorat guruhining funktsiyalari va vazifalarining uyg'unligi hamda tafovutlari qamrab olinadi.

Moliyaviy nazorat – bu moliyaviy tekshirish va u bilan bog'liq bo'lgan masalalar harakatini va muomalasini majmui bo'lib, xo'jalik subyektlari faoliyatini va boshqarishni o'ziga xos usullari va shakllari yordamida tashkil etiladi.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoev ta'kidlaganidek - “Makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini saqlab qolish, jumladan, Davlat budjeti barcha darajada mutanosib, milliy valyuta va ichki bozordagi narx darajasi barqaror bo'lishini ta'minlash - eng muhim ustuvor vazifamizdir”. Davlat budjeti budjet mablag'lari boshqaruvchilarining ehtiyojlarini moliyalashtirish orqali muhim ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni bajaradi.

Iqtisodiyot va umuman jamiyatni rivojlantirish uchun muhimligiga qaramay, O'zbekiston budjet tizimi yuqori markazlashuv, davlat qarzining yuqori darajasi sharoitida budjet taqchilligini moliyalashtirish muammolari va boshqalar bilan bog'liq ma'lum kamchiliklarga ega. Nazorat boshqarish siklining shakli sifatida qabul qilinayotgan yoki qabul qilingan boshqaruv qarorlarining asoslanganligi va samaradorligini baholash, bu qarorlarning amalga oshirilish darajasini haqiqiy natijalarning o'rnatilgan parametrlari va me'yoriy ko'rsatmalardan og'ish (farq qilish) darajasini aniqlash va salbiy holatlarni bartaraf etishga qaratiladigan boshqaruv qarorlarini qabul qilish maqsadida boshqariluvchi obekt faoliyatini kuzatish, solishtirish, tekshirish va tahlil qilish tizimidir.

Moliyaviy nazorat – bu faoliyat yurituvchi xo'jalik subektlarining moliyaviy muomalalarini o'rnatilgan qonun-qoidalar doirasida amal qilinishini ta'minlovchi ularning samaradorligini tahlil qiluvchi va ularni kelgusida takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiquvchi mas'ul organlarning aniq maqsadga yo'naltirilgan faoliyati. Moliyaviy nazoratning maqsadi – bu shunchaki faqat nazorat emas, balki uning maqsadi ahvolni to'g'rilash choralarini ko'rish, ayrim hollarda aybdorlarni javobgarlikka tortish, yetkazilgan zarar uchun tovon undirib olish yoki kelgusida bunday

buzilishlarning oldini olish yoxud kamaytirish imkoniyatiga ega bo'lish uchun imkoni boricha dastlabki bosqichda qabul qilingan standartlardan chekinishlarni va qonun qoidalarning buzilishlarini oldini olish, moddiy resurslarning samaradorligini oshirish va tejab sarflanishini aniqlashdan iboratdir.

Moliyaviy nazoratning ahamiyati shundan iboratki, uning yordamida birinchidan, davlat va jamoat tashkilotlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, fuqarolar tomonidan o'z moliyaviy faoliyatlarida huquqiy tartibga rioya etilishini kuzatib borish; ikkinchidan, amalga oshirilayotgan moliyaviy harakatlarning iqtisodiy asoslanganligi va samaradorligini, bu harakatlarning davlat oldida turgan vazifalarga muvofiq kelishini tekshirish orqali amalga oshiriladi. Shunday qilib, moliyaviy nazorat moliyaviy faoliyatni amalga oshirish paytida qonunchilikka rioya etish, harakatlarni maqsadga muvofiqligini ta'minlashning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida moliyaviy nazoratning maqsad va vazifalari, turlari va shakllari tubdan o'zgardi. Endi u faqatgina jazolash maqsadida emas, balki davlatning o'z vazifalarini bajarish uchun zarur bo'lgan mablag'larning to'liq to'planishi va budget mablag'laridan maqsadga muvofiq samarali xarajat qilinishini nazorat qilish maqsadida maslahat va ko'rsatmalar berish kabi vazifalarni bajarmoqda. Bugungi kunda moliyaviy nazorat tizimi o'z tarkibida nazorat qiluvchilar va nazorat qilinuvchilar bilan birga nazoratning turlari, shakllari va usullarini ham jamlaydi. Moliyaviy nazoratning muvoffaqiyatli va samarali o'tkazilishi uning tashkil etilish darajasiga va nazoratning turlari, shakllari va uni o'tkazishning metodlariga bog'liq.

Moliyaviy nazorat masalalari bilan mamlakatimizning ko'plab olimlari, mutaxassisleri va ilmiy tadqiqotchilari shug'ulnagan va shug'illanyab kelmoqdalar, Shunga qaramasdan ushbu sohada bir qator masalalar, hususan, uning istiqbolli yo'nalishlari va uni takomillashtirish zarurati, hamda uning xuquqiy va metodologik ta'minoti chuqur va atroflicha tahlil etish hozir ham kun tartibida turgan dolzarb masalalardan biri bo'lib turibdi.

Ma'lumki, mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlanishida davlat moliyasi, xususan davlat budjeti va uning ustidan davlat nazorati muxim ahamiyatga ega. Shunday ekan, davlat budjetini shakllantirish, tuzish va ijro etish sifatini oshirish va demak, davlat moliyaviy nazorati tizimini takomillashtirish zaruratini ham keltirib chiqaradi. Shu nuqtai nazardan ham, uning faoliyat natijalari ko'p jihatdan budget mablag'larini maqsadli, manzilli sarflanishi hamda ortiqcha va noqonuniy sarflanishlarni oldini olish va unga yo'l qo'ymaslik bilan baholanadi.

O'zni kelganda shuni ham alohida ta'kidlash lozimki, ayrim tadqiqotchilar moliyaviy nazorat tizimini asosiy strategik maqsadlari, g'oyalari va rivojlanish yo'nalishlarini belgilash uchun strategiyasini ishlab chiqish zarurligi takidlaydilar va uni amalga oshirish yagona konsepsiya bilan bog'laydilar. Ushbu holatda yagona konsepsiyaning asosiy yo'nalishlari va ta'moyillariga quyidagilarni kiritish mumkin:

1) Moliyaviy nazorat tizimini ma'yoriy-huquqiy ta'minotini yanada takomillashtirish;

2) Moliyaviy nazorat tarkibida budget nazorati tizimini qayta tashkil qilish va unda byudjept mablag'larini xarakati va maqsadli yo'nalishi nazoratini ta'minlashni yo'lga qo'yish;

3) Budget jarayoning dastlabki va joriy nazorat samaradorligini ta'minlash maqsadida g'azna ijrosini to'liq joriy qilish (barcha budget tashkilotlarini g'aznachilik bilan to'liq qamrab olish).

4) Moliyaviy nazorat tizimi samaradorligini yanada oshirish uchun axborot kommunikatsion texnologiyalar foydalanishni keng yo'lga qo'yish, ya'ni moliyaviy nazoratning avtomatlashtirigina tizimi (MNAT)ni to'liq shakillantirish;

5) Moliyaviy nazoratni o'tkazish uslubiyotini, davlat budjeti muassasalarini xususiyatlaridan kelib chiqib takomillashtirish, ya'ni nazorat uslubiyotini muassasalarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan xolda ishlab chiqish.

6) Budget tashkilotlarini moliyaviy mablag'lardan foydalanish samaradorligini muntazam o'rganib, baholab borish asosida uni optimallashtirishga erishish;

7) Moliyaviy nazoratni yanada takomillashtirish maqsadida rivojlangan mamlakatlarda tajribalarini o'rganish va ularning eng afzallaridan qo'llash bo'yicha tadbirlar ishlab chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF 60-sonli Farmoni. <https://lex.uz/pdfs/5841063>

2. Jabborov A. Davlat moliyaviy nazorati transformatsiyasi. Moliyaviy nazorat va audit.// "Moliyachi ma'lumotnomasi" jurnali.- T. 2022. № 3

3. Axmedov O. Budget tashkilotlarida davlat nazorati tizimini takomillashtirish. <http://www/scientificprogress.uz>, 2022

4. Эрматов, А. А., & Акбаров, А. (2021). Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятида иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг ўзига хос жиҳатлари. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*. 2021. 6-сон. 239-249-
5. Akbarov, A., & Xomidov, I. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA BULUTLI HISOBLASH TEXNOLOGIYALARI VA ULARNING RAQAMLI XAVFSIZLIGI. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 24(1), 50-55.
6. Akbarov, A. (2023, November). KICHIK BIZNES IQTISODIY XAVFSIZLIGINI AXBOROT XAVFSIZLIGI ORQALI TA'MINLASH MASALASI. In Conference on Digital Innovation:" Modern Problems and Solutions".
7. Ibragimov, N., & Akbarov, A. A. (2017). The role of cryptography in information security. *Научные разработки: евразийский регион*, 107
8. Ugli, Akbarov Abdulkhamid Akmal. "ANALYSIS OF ECONOMIC SECURITY INDICATORS IN BUSINESS ACTIVITY AND THEIR ASSESSMENT METHODS." *EPRA International Journal of Economic and Business Review (JEBR)* 12.5 (2024): 34-38.